

УДК 159.9– 123.1.314.04

Борейчук Ірина Олегівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної психології та соціальних технологій,

ПВНЗ «Європейський університет»,

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-9205-5655>

iryna.boreychuk@e-u.edu.ua

<https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-225>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДИНАМІКА ПРОЯВІВ КСЕНОФОБІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження соціально-психологічної динаміки проявів ксенофобії в середовищі студентської молоді зумовлена усвідомленням, що неприйняття і соціальна дистанція посилюють психологічну напруженість у суспільстві і є потужною детермінантою зростання деструктивної агресії. Ситуація збройного конфлікту, масових переміщень населення, загострення колективних травм і кризи ідентичності значною мірою актуалізує явище ксенофобії як форми реагування на стрес, невизначеність і соціальну нестабільність. Тому вивчення соціально-психологічної динаміки ксенофобії української молоді важливе для формування ефективних стратегій протидії міжгруповій ворожнечі, просвітницької політики і підтримання цілісної демократичної культури в українському суспільстві.

Мета дослідження полягала у вивченні динаміки проявів ксенофобних настановлень серед української молоді, виявленні тенденції їх змін у контексті соціальних трансформацій та міжкультурної взаємодії на сучасному етапі російсько-української війни.

За результатами **емпіричного** дослідження проведено комплексне вивчення соціально-психологічної динаміки ксенофобних проявів у середовищі української молоді та здійснено порівняльний аналіз індексу соціальної дистанції до представників національних груп з результатами 2016 року. Застосування шкали соціальної дистанції Богардуса дало змогу проаналізувати рівень прийнятності представників різних етнічних груп, при цьому виявлено максимальний рівень соціальної дистанції – щодо росіян (6.9 бала), і мінімальний – щодо представників ромської національності (4.04 бала). Проведено контент-аналіз цифрового матеріалу, поширюваного в молодіжному середовищі через соціальні мережі (Instagram, TikTok, Telegram, Facebook/X), з урахуванням параметрів емоційної забарвленості, рівня комунікативної агресії, домінуючих етностереотипів і типу публічного реагування. З'ясовано, що вербальні прояви ксенофобії мають системний характер і значною мірою корелюють з емпіричними показниками соціальної дистанції. Отримані результати

підтверджують наявність латентної і відкритої ксенофобії в цифровому просторі, зумовленої поєднанням екзистенційної тривожності, стереотипного мислення і недостатнього рівня критичної рефлексії в молодіжному середовищі.

Практична значущість. Результати дослідження засвідчили наявність як відкритих, так і латентних форм ксенофобії серед української молоді, що знаходить відображення у високому рівні соціальної дистанції і вербальній агресії в цифровому середовищі. Виявлено зв'язок між соціально-психологічними настановами і типом медіаконтенту, зокрема через дію механізмів проєкції і стереотипізації та знижену критичну рефлексію. Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки, застосуванні додаткових психодіагностичних методик для вимірювання різних компонентів ксенофобії та вивченні впливу соціальних мереж на формування міжгрупових упереджень. Доцільним також є розроблення превентивних програм, спрямованих на формування толерантності і медіаграмотності молоді.

Ключові слова: ксенофобія; соціальна дистанція; молодь; упереджене ставлення; міжгрупові відносини.

Iryna Boreychuk

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology
and Social Technologies, European University,
Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9205-5655>

iryna.boreychuk@e-u.edu.ua

SOCIO-PSYCHOLOGICAL DYNAMICS OF MANIFESTATIONS OF XENOPHOBIA AMONG UKRAINIAN YOUTH

The relevance of studying the socio-psychological dynamics of manifestations of xenophobia among student youth stems from the understanding that rejection and social distancing exacerbate psychological tension within society and serve as powerful determinants of increased destructive aggression. The context of armed conflict, mass displacement, intensified collective trauma, and identity crises significantly highlight xenophobia and its varied manifestations as forms of response to stress, uncertainty, and social instability. Therefore, examining the socio-psychological dynamics of xenophobic manifestations among Ukrainian youth is crucial for developing effective strategies to counteract intergroup hostility, promote educational policies, and support a cohesive democratic culture in Ukrainian society..

Research objective. This study aimed to investigate the specific mechanisms underlying the dynamics and manifestations of xenophobic attitudes among Ukrainian youth, and to identify trends in their transformation within the context of social changes and intercultural interactions during the current stage of the Russian-Ukrainian war.

Empirical findings. A comprehensive empirical investigation was conducted into the socio-psychological dynamics of **xenophobic manifestations** among Ukrainian

youth, including a comparative analysis of social distance indices toward various national groups relative to 2016 data. The application of the Bogardus Social Distance Scale enabled the analysis of the acceptance levels of representatives of different ethnic groups. The highest level of social distance was recorded toward Russians (6.9 points), while the lowest was toward the Roma population (4.04 points). Additionally, a content analysis was performed on digital materials disseminated by youth across social media platforms (Instagram, TikTok, Telegram, Facebook/X), considering emotional tone, levels of communicative aggression, dominant ethnic stereotypes, and patterns of public response. The analysis revealed that verbal manifestations of xenophobia are systemic and strongly correlate with empirical indicators of social distance. These findings confirm the presence of both latent and overt **manifestations of xenophobia** in digital spaces, driven by a combination of existential anxiety, stereotypical thinking, and insufficient critical reflection among youth.

Practical significance. The study confirmed the presence of both explicit and latent manifestations of xenophobia among Ukrainian youth, reflected in high levels of social distance and verbal aggression within digital communication. A significant correlation was established between socio-psychological attitudes and the type of media content, particularly through mechanisms such as projection, stereotyping, and limited critical reflection. Future research should focus on expanding the sample size, employing additional psychodiagnostic tools to more precisely measure xenophobic manifestations, and examining the influence of social media on the formation of intergroup prejudice. It is also advisable to develop preventive programs aimed at fostering tolerance and media literacy among young people.

Keywords: xenophobia; social distance; youth; prejudice; intergroup relations.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні трансформації суспільства зумовлюють активізацію питання терпимості щодо іншої людини, її прийняття, поваги до інших, до чужих суджень і думок, тобто прийняття інакшості й плекання толерантності до особливостей індивіда, взаємоповаги і співпереживання між різними соціальними/етнічними/віковими групами. Це визначальні, прогресивні ознаки сучасного культурного соціуму, тоді як ксенофобія є деструктивним процесом, що негативно впливає на всі сфери існування людини. Ксенофобію як явище або індивідуальний прояв особистості можна спостерігати на різних рівнях: як індивідуальному, так і колективному. Як явище, це природний розвиток будь-якої групи: для того щоб утворилися «ми», мають бути «вони», на основі чого, власне, і сформується група. На рівні особистості – це тріада емоцій і комплекс поведінкових проявів, які допомагають індивідові вижити, адже все, що нове і незнайоме, потенційно може становити для нього небезпеку і загрозу. Тому ксенофобні прояви неприйняття/страху є закономірним етапом розвитку людини. Однак найчастіше вони мають деструктивну

природу, що особливо виразно проявляється саме в періоди криз, катастроф і війн.

Збройна агресія сусідньої держави проти України породжує негативні почуття щодо представників ворожої нації і радикалізує настрої в суспільстві, що є цілком природно, однак через масштабну психічну і фізичну травматизацію наших громадян водночас унеможливило розвиток у них почуття толерантності до будь-якого «іншого», не такого як вони. Тому важливо дослідити особливості проявів неприйняття «іншого» – іншого за особливостями зовнішності, етнічною належністю, статтю, релігією, зростом тощо. Це питання набуває також значної актуальності в контексті долучення України до Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Ксенофобія як упереджене ставлення до інших етнічних/культурних груп є глобальною проблемою, що загострюється під час криз у суспільствах, таких як Україна, де війна і економічна нестабільність особливо інтенсивно впливають на молодь (Борейчук, 2017; Esses et al., 2021). Дослідження ксенофобії серед молоді – важливе завдання з погляду розроблення стратегій соціальної згуртованості й побудови сучасного суспільства. Адже саме представники цієї вікової групи є надчутливими до соціально-економічних криз та впливу засобів цифрових технологій. Поширення радикальних настроїв серед студентської спільноти – важливий індикатор розуміння майбутніх тенденцій у різних сферах соціуму. І молодь тут є особливо вразливою, що можна пояснити пошуком ідентичності, бажанням належати до певної групи, прагненням до справедливості, часто недостатнім життєвим досвідом для критичної оцінки наявної інформації, що, відповідно, може дестабілізувати суспільство, призвести до соціальних конфліктів, поляризації та руйнування соціальної згуртованості. Тому вивчення динаміки ксенофобії серед студентів дає змогу реагувати на зростаючі сьогодні загрози і працювати на упередження, створюючи більш стійке і толерантне майбутнє для України.

Сучасні наукові дослідження трактують поняття ксенофобії в досить широкому розумінні: у контексті етнічних стереотипів і настановлень (О'Коннор, 2017), під кутом зору етнічної свідомості (Л. Орбан-Лембрик), як особливості міжкультурної комунікації (О. Швачко), у процесі етнічної ідентифікації і толерантності (Л. Засекіна). З огляду на накопичені дані досліджень з цієї проблематики можна зробити такі висновки:

– ксенофобія як феномен проявляється на індивідуальному (страх, неприйняття, брак знань і досвіду взаємодії) і груповому (розвиток групового фаворитизму і категоризації) рівнях;

– ксенофобія має структурні компоненти – емоційний (страх, напруженість, тривожність, презирство, гнів), когнітивний (стереотипи, настановлення, упередження), поведінковий (ворожість, дистанціювання, неприйняття, агресія, дискримінація);

– соціально-психологічними механізмами виникнення ксенофобії слід вважати міфологізацію певних образів, навіювання та маніпулювання, ідеалізацію представників своєї групи, внутрішньогруповий фаворитизм. Активація психологічного захисту (проекція, ідентифікація, інтелектуалізація) в несприятливих суспільних умовах перетворює «іншого/не такого» на образ «чужого/ворога».

Отже, метою нашого дослідження стало вивчення особливостей прояву динаміки ксенофобних настановлень серед української молоді, виявлення тенденції їх змін у контексті соціальних трансформацій та міжкультурної взаємодії на сучасному етапі російсько-української війни

Виклад основного матеріалу дослідження з його теоретичними засадами, описом методів і методик та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Російсько-українська війна активізує національну ідентичність українців, посилюючи ксенофобію до росіян (середній бал соціальної дистанції – 5.8) (Паніотто, 2024). Теорія соціальної ідентичності (SIT), розроблена Tajfel & Turner, пояснює явище ксенофобії через механізми категоризації, ідентифікації та соціального порівняння, адже поділ світу на внутрішні і зовнішні групи спрощує сприйняття соціальної реальності (Rubin, 2023). Належність індивіда до якоїсь певної групи підвищує його самооцінку, але породжує водночас фаворитизм та упередження щодо інших груп (Pettigrew, 2021). Категоризація призводить до виникнення стереотипів, наприклад сприйняття ромів чи євреїв як конкурентів за ресурси (Борейчук, 2016). Соціальне порівняння зумовлює ворожість, коли зовнішня група, наприклад росіяни, сприймається як загроза (Kirkland, 2023). SIT доповнює теорія міжгрупового контакту, яка передбачає зменшення ксенофобії через позитивну взаємодію (O’Connor, 2017). Практичні заходи можуть передбачати освітні програми і міжкультурний діалог для послаблення категоризації (Gurin et al., 2013). Якщо ж говорити про Україну, то ця теорія пояснює зростання ксенофобії у воєнний час і пропонує способи її зменшення – передусім через посилення соціальної згуртованості.

З огляду на мету дослідження ми скористалися розробленою Еморі Богардусом у 1925 році шкалою, яка вимірює соціальну дистанцію як

індикатор упереджень, що безпосередньо пов'язані із ксенофобією – ворожістю до інших груп (Паніна, 2005). Шкала оцінює готовність індивідів до різного рівня взаємодії з представниками інших груп (наприклад, сусідство, шлюб), що відображає ступінь упередженого ставлення (Паніна, 2005). Методика складається із семи пунктів (від «готовий до шлюбу» до «не допускаю в країну»), що забезпечує зрозумілість для респондентів і легкість інтерпретації результатів (Паніна, 2005). Шкала застосовна до різних етнічних, культурних чи соціальних груп, що дає змогу досліджувати ксенофобію в різних контекстах, зокрема і в Україні щодо росіян чи ромів (Борейчук, 2017). Адаптована до умов України версія шкали показала високу надійність (альфа Кронбаха = 0.85) і валідність, підтверджену кореляцією з іншими шкалами упереджень (Паніна, 2005). Шкала генерує числові дані (бали від 1 до 7), що дають змогу проводити статистичний аналіз, як-от кореляційний чи регресійний, для виявлення чинників ксенофобії. В Україні шкала адаптована до локального контексту і враховує специфіку міжетнічних відносин, що забезпечує релевантність результатів (Паніна, 2005). Отримані результати допомагають розробляти інтервенції, як-от міжкультурні програми, для зменшення ксенофобії, що підтверджується міжнародними дослідженнями (Gurin et al., 2013). Шкала є неінвазивною, не провокує респондентів і відповідає етичним стандартам психологічних досліджень, що важливо для воєнного контексту України.

Використовуючи для аналізу ставлення особистості до інших шкалу соціальної дистанції Богардуса (в адаптації Н. Паніної), ми ставили за мету виявити близькість/відчуженість респондентів у ставленні до різних етнічних спільнот. Шкала дає змогу визначити психологічну близькість або ж дистанцію між людьми і рівень взаємодії між ними. Тобто максимальна соціальна дистанція формує автономність та ізолюваність індивіда як представника спільноти. Така комунікація характеризується негативною символічністю, відчуженістю і формальністю. Індивід намагається сховатися за ввічливість, дотриманням норм і правил, однак контакту між людьми не виникає. Водночас мінімальна соціальна дистанція сприяє формуванню близьких контактів, дає змогу краще пізнавати особливості одне одного, особливості культури, інші традиції, що полегшує завдання побудови толерантного суспільства.

Адаптована Н. Паніною шкала Богардуса розширила можливості для інтерпретації показників і виокремлення таких аспектів аналізу, як-от відкритість (толерантність), національна відособленість, національна ізолюваність і власне ксенофобія. Відповідно, ксенофобію ми розглядаємо як крайню форму соціальної дистанції.

Показник відкритості відображає готовність до налагодження безпосередньої взаємодії і може свідчити про певний рівень толерантності. У контексті аналізу соціальної дистанційованості відкритість можна трактувати як сприйняття представників іншої групи як «своїх».

Національна відособленість відповідає помірному рівню психологічної закритості індивіда до міжгрупової взаємодії, що проявляється в схильності до ізоляціонізму без виражених агресивних тенденцій. Представники інших груп сприймаються як умовно «чужі», не інтегровані у внутрішнє коло соціальної ідентичності. Цей тип соціальної дистанції характеризується значним відстороненням від контактів з представниками інших груп як у професійній, так і особистій сфері, при цьому зберігається толерантне ставлення до їхньої присутності в країні як гостей або туристів. Така позиція відображає перцепцію інших етнічних спільнот як «відносно віддалених» від власної групи, що узгоджується з концептами соціальної ідентичності і міжгрупової диференціації. Відповідне ставлення формує сприйняття інших груп як «досить чужих».

Ксенофобія характеризується яскраво вираженою ворожістю у ставленні до представників інших етнічних груп, що супроводжується небажанням допускати їх до своєї країни. Особи з інших спільнот сприймаються як «максимально чужі», що провокує прояви відкритих агресивних форм поведінки. Отже, запропонована методика оцінювання ксенофобії корелює із соціально-психологічними чинниками формування ксенофобії і є емпіричним індикатором емоційного складника цього феномену в структурі особистості.

Вибірку 2025 року склали 80 студентів (18–25 років, 52% жінок) закладів вищої освіти України (Київського міжнародного університету, Європейського університету, Рівненського державного гуманітарного університету), відібраних за зручною процедурою через доступність і репрезентативність молоді. Для порівняння використано дані вибірки 2016 року зі студентів закладів вищої освіти (табл. 1) (Борейчук, 2017).

Зростання соціальної дистанції до росіян (з 6.4 до 6.9) свідчить про інтенсифікацію ксенофобії, що корелює з ескалацією російсько-української війни у 2022 році. З позиції теорії соціальної ідентичності (SIT) це пояснюється консолідацією національної ідентичності молоді, для якої категоризація «внутрішня група» (українці) і «зовнішня група» (росіяни) є механізмом психологічного захисту в умовах екзистенційної загрози (Rubin, 2023). Притаманні молодіжній групі вікові чинники, зокрема нейрокогнітивна імпульсивність і схильність до групової поляризації, посилюють сприйнятливність до медіадискурсу, що дегуманізує росіян. Інтегрована теорія загрози доповнює SIT, акцентуючи

на сприйнятті росіян як джерела фізичної і культурної небезпеки, що активізує захисні упередження.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз індексу соціальної дистанції

Національність	Індекс соціальної дистанції (2016)	Індекс соціальної дистанції (2025)	Різниця	Інтерпретація
Росіяни	6.4 (ксенофобія)	6.9 (ксенофобія)	+0.3	Збільшення ксенофобії
Білоруси	1 (відкритість)	5.0 (національна ізолюваність)	+4	Збільшення національної ізолюваності
Поляки	1 (відкритість)	2.0 (відкритість)	+1	Незначне збільшення
Євреї	3.8 (відкритість)	4.04 (національна ізолюваність)	+0.6	Незначне збільшення
Роми	5.0 (національна ізолюваність)	4.7 (національна ізолюваність)	-0.3	Незначне поліпшення
Араби	7 ксенофобія	5.5 (національна ізолюваність)	-1.5	Незначне зменшення ксенофобії
Африканці	6.9 (ксенофобія)	4.4 (національна ізолюваність)	-2.5	Значне зменшення ксенофобії
Американці	4.5 (національна ізолюваність)	3.0 (відкритість)	-1.5	Перехід до толерантності

Згідно з результатами дослідження 2016 року, найнижчі показники соціальної дистанції на той час зафіксовано до білорусів (1), що було своєрідною демонстрацією спільної належності до «своєї» групи слов'янських народів. Однак уже 2025 року ці показники кардинально змінилися (зросли до 5.0) у зв'язку з підтримкою Білоруссю воєнної агресії Росії проти України та її участю у воєнних діях, тож у такий спосіб молодь демонструє в ставленні до цієї групи соціальну ізолюваність. У ставленні до поляків у 2016 році також було зауважено відкритість (1); частина молодих людей пояснювала це вищим рівнем життя і підтримкою з боку держави. Поведінка громадян Польщі протягом повномасштабної війни в Україні не знівелювала соціальну відкритість у ставленні до цієї групи, хоч індекс 2 у 2025 році може свідчити певною мірою про систематичні труднощі у взаєминах з поляками як в історичному ракурсі міжетнічних конфліктів, так і в економічних питаннях. Однак загалом молодь не зараховує поляків до

категорії «чужих», що може бути пов'язано з територіальною близькістю і тим, що у нас із ними немає якихось кардинальних розбіжностей щодо цінностей і культури.

У межах дослідження 2016 року зафіксовано досить низький показник соціальної дистанції щодо єврейської етнічної групи (3.8). Цей феномен пояснюється тривалим процесом асиміляції представників цього етносу в українському соціокультурному просторі. Така інтеграція сприяла формуванню сприйняття євреїв в українській суспільній свідомості як відносно «своїх», оскільки ортодоксальні єврейські громади, які демонструють високий ступінь національної самобутності, на території України порівняно нечисленні. Відповідно, образ «єврея» в масовій свідомості характеризується лише незначними відмінностями від образу «свого» українця, що проявляється переважно в окремих характерологічних рисах і ставленні до трудової діяльності. Однак дані, отримані у 2025 році, свідчать про зростання рівня соціальної дистанції до 4.05, що можна інтерпретувати як посилення тенденції до національної ізоляції. Припускаємо, що така динаміка може бути зумовлена впливом зовнішньополітичних чинників, зокрема національною політикою нейтралітету Ізраїлю щодо воєнного конфлікту в Україні.

Незначне зниження соціальної дистанції до представників ромської національності (з 5.0 до 4.7) відображає амбівалентну динаміку, зумовлену конкуруючими соціальними процесами. З одного боку, теорія міжгрупового контакту (O'Connor, 2017) передбачає, що спільна гуманітарна діяльність у воєнний період сприяє редукції стереотипів, особливо серед молоді, яка демонструє вищу когнітивну гнучкість і допитливість. З іншого боку, реалістична теорія групового конфлікту (RGCT) свідчить про стійкість упереджень через конкуренцію за обмежені ресурси (Kirkland, 2023; Борейчук, 2017). Вікова схильність молоді до емпатії в умовах спільної діяльності частково нівелює конфліктогенний потенціал, але не усуває його повністю.

Під час дослідження 2016 року зафіксовано високий рівень ксенофобії щодо арабської етнічної групи (7.0). Це можна пояснити наявністю глибоких релігійних і культурних відмінностей, які респонденти ідентифікують як найбільш суттєві порівняно з іншими етнічними категоріями. Додатковими факторами, що зумовлюють відчуття загрози, є участь окремих представників арабського етносу в терористичних актах та асоційована з ними ісламістська спрямованість. Крім того, такі соціокультурні особливості, як-от демонстрація зверхності щодо інших спільнот, специфічне ставлення до жінок (на тлі боротьби за гендерну рівність в українському суспільстві), а також інші унікальні елементи арабської культури призводять до формування

значної психологічної дистанції між українцями і арабами. Водночас дані 2025 року свідчать про незначне зниження рівня ксенофобії (5.5). Цю тенденцію можна інтерпретувати як певну зміну сприйняття арабської етнічної групи в українському суспільстві, пов'язану, імовірно, з актуалізацією нової, більш значущої, загрози з боку російського етносу, що призвела до переформатування ієрархії загроз у суспільній свідомості. Усе, що не пов'язано безпосередньо з цією загрозою, може сприйматися менш гостро і катастрофічно. Крім того, останнім часом в Україні дещо змінилися акценти у висвітленні представників арабського світу. Українські медіа зосереджуються на внутрішніх проблемах і загрозах, пов'язаних з війною, відсуваючи на другий план теми, що стосуються світового тероризму. Відповідно медійність прямої загрози терористичних актів з боку арабських радикальних угруповань в Україні зменшилася, і це зумовило зниження рівня страху і ксенофобії. Також варто зважати і на те, що Україна активно шукає нових партнерів, зокрема в арабському світі, для підтримання економіки та політичної стабільності. Візити українських офіційних осіб до країн Близького Сходу, переговори про торговельні угоди та інвестиції могли сприяти формуванню більш позитивного образу арабських країн та їхніх представників у результатах, представлених у 2025 році.

Значне зменшення соціальної дистанції до африканців (з 6.9 до 4.4) є індикатором трансформації міжгрупових ставлень, спричиненої глобалізаційними процесами і контекстом війни. Теорія міжгрупового контакту (Clochard, 2022) пояснює це зростанням позитивного сприйняття африканців як учасників міжнародних гуманітарних ініціатив. Молодь, що характеризується високою культурною проникністю та активним споживанням глобального медіаконтенту, швидше адаптується до позитивних образів «зовнішніх груп». Під кутом зору SIT українська молодь переосмислює ставлення до африканців як до союзників, що не загрожують її національній ідентичності.

Редукція соціальної дистанції до американців (з 4.5 до 3.0) може відображати сприйняття представників США як стратегічних союзників України в умовах війни. Згідно із SIT, позитивна диференціація цієї групи як осіб, що не становлять загрози для ідентичності українців, сприяє формуванню толерантності (Tropp, 2022). Вікова специфіка молоді: її підвищена чутливість до процесів усвідомлення свого «Я», самовизначення і самоактуалізація; інтенсивне формування ціннісної структури особистості – зумовлює ідеалізацію західної культури через засоби масової інформації і, відповідно, зменшує соціальну дистанцію до цієї групи. Крім того, молодь сприймає США як символ позитивних стереотипів: як місце вищого рівня життя, як простір надзвичайних

можливостей, як територію з великою українською діаспорою і численними вимушеними переселенцями-співвітчизниками.

Також проведено контент-аналіз за низкою релевантних параметрів (таблиці 2; 3), який здійснювався з використанням кількісно-якісного підходу з опорою на категоріальний аналіз смислових одиниць (дописів, мемів, відеоматеріалів, коментарів). Вибірка охоплювала 100 одиниць контенту (по 20 на кожен групу, рівень соціальної дистанції яких відображав національну ізолюваність або ж ксенофобію), відібраних за релевантними хештегами, ключовими словами і тематичними параметрами (наявність етнічних або національних маркерів, тематика «свої/чужі», згадування війни, міграції, міжетнічного співіснування тощо).

Таблиця 2

Категоріальний розгляд контент-аналізу

№	Категорія	Опис категорії
1.	Цільова група	Національна належність
2.	Тип контенту	Формат медіаповідомлення: текст, зображення, відео, мем, коментар
3.	Емоційна забарвленість	Позитивна (+), нейтральна (0), негативна (-)
4.	Рівень ксенофобної агресії	0 – нульовий, 1 – латентний, 2 – вербальна агресія, 3 – відкрита мова ворожнечі
5.	Провідні значення (зміст)	Основні стереотипи, які формуються у споживача контенту
6.	Обґрунтування	Аргументи: культурні, економічні, військово-політичні, релігійні
7.	Тип реагування аудиторії	Підтримка (лайки, схвальні коментарі), опір (критика), ігнорування

Результати проведеного контент-аналізу дають змогу не лише кількісно зафіксувати рівень негативної риторики щодо певних етнічних/національних груп у соціальних мережах, а й виявити *соціально-психологічні механізми*, що зумовлюють формування й підтримку ксенофобних настановлень у молодіжному середовищі.

1. Ксенофобія як форма колективного психологічного захисту

Найвищий рівень агресії зафіксовано щодо росіян, що пояснюється проєктивним перенесенням тривоги, гніву та фрустрації на фігуру «ворога». В умовах війни така фіксація на «іншому» стає адаптаційною реакцією для підтримання психологічної рівноваги. Ксенофобія в цьому разі є раціоналізованою формою психологічної мобілізації: сприйняття «іншого» як об'єкта агресії дає змогу зберігати внутрішній контроль над фрустрацією, особливо в умовах інформаційного тиску та емоційного виснаження.

Таблиця 3

Результати контент-аналізу та індекс соціальної дистанції

Цільова група	Індекс соціальної дистанції	Частка негативного контенту (у %)	Середній рівень агресії (0–3)	Провідні значення (зміст)	Тип реактування аудиторії
Росіяни	6.9	85	2.8	Стійкий образ ворога, дегуманізація, асоціація з війною	Переважаю підтримка (сатиричне підсилення)
Араби	5.5	60	2.1	Релігійна і культурна «іншість», загроза традиціям	Обережна дистанція, часткова підтримка
Білоруси	5.0	55	1.7	Підозра, мовчазна згода з агресором	Амбівалентність
Африканці	4.4	45	1.5	Расові упередження, образ «незнайомого іншого»	Саркастичні реакції, фонове відторгнення
Роми	4.04	40	1.3	Стереотипи асоціальні, економічні (бідність, кримінальна поведінка)	Приховане неприйняття, уникнення

2. Культурна «іншість» і потреба в соціальній гомогенності

Арабів і африканців розглядають як носіїв культурної або релігійної «чужості», що активує механізми соціального дистанціювання. У психологічному аспекті це є проявом етноцентризму і прагнення до стабільної, зрозумілої групової ідентичності. Особливої ваги набуває еволюційний механізм соціальної ідентифікації, що активізується в умовах загрози або турбулентності: молодь демонструє посилену потребу в гомогенному соціальному середовищі, де «свої» легко розпізнаються. Інші ж групи, які мають іншу зовнішність, мову, поведінкові норми, сприймаються як потенційні джерела небезпеки або дискомфорту, навіть без раціонального підґрунтя.

3. Латентна дискримінація ромів:

Ромська група (40% негативу, агресія – 1.3) частіше фігурує в контенті як джерело латентного неприйняття. Переважають шаблонні

образи, що транслюють соціальні упередження – без відкритої агресії, але з елементами ігнорування та остракізації. Тут проявляється механізм соціального навіювання: негативні настановлення часто не є результатом особистого досвіду, а формуються через засвоєння культурних стереотипів, закріплених у сімейному, освітньому, медійному середовищі. Психологічно така поведінка відповідає концепції когнітивної економії: молодь швидше оперує стереотипами, ніж аналізує складні соціальні реалії. Це дає змогу зменшити когнітивне навантаження, але водночас сприяє репродукції упереджень.

4. Білоруси як об'єкт амбівалентного ставлення

Наявна емоційна подвійність у сприйнятті білорусів – поєднання фрустрованого співчуття з недовірою. Це свідчить про когнітивний дисонанс у молодіжному дискурсі, коли складно розмежовувати політичні режими і народи як суб'єкти.

Отже, ксенофобія є багатовимірним феноменом, зумовленим не лише політичним контекстом, а й соціально-психологічними чинниками – фрустрацією, ідентифікаційною кризою, когнітивною інерцією та інформаційним маніпулюванням.

Контент-аналіз соціальних мереж виявив не лише рівень прояву ксенофобії, а й психологічні механізми, які підтримують або посилюють її динаміку в молодіжному середовищі. Комбінація воєнної травматизації, інформаційного перенасичення, кризи ідентичності та соціальної недовіри формує благодатне підґрунтя для зростання латентної або відкритої ворожості до представників культурної та етнічної «іншості». Урахування цих чинників є критично важливим під час розроблення програм психосоціального супроводу молоді, просвітницьких ініціатив і превентивної політики у сфері міжкультурної толерантності.

Зауважимо, що результати нашого дослідження дещо відрізняються від результатів, представлених у пресрелізі Київського міжнародного інституту соціології «Міжетнічні упередження в Україні» 2024 року. Утім, хотіли б наголосити на тому, що вибірка нашого дослідження обмежувалася лише молоддю, яка не представляла всі регіони України. Попри це вважаємо, що отримані результати зберігають свою репрезентативність і на їх основі можна спрогнозувати майбутні суспільні настрої населення, беручи до уваги молодий вік респондентів.

Російсько-українська війна є провідним чинником диференціації міжгрупових ставлень, але вікові психологічні характеристики молоді (18–25 років) відіграють моделювальну роль. Повномасштабна війна у 2022 році консолідувала національну ідентичність українців, активізуючи ксенофобію щодо росіян через механізми групової поляризації, до яких молодь особливо вразлива через нейрокогнітивну імпульсивність. Водночас конкуренція за соціальні ресурси, інтенсифікована воєнною

кризою, підтримує на високому рівні упередження щодо представників ромської національності (RGCT), але об'єднаність образом спільного ворога та поширення волонтерства у процесі оприявлення емерджентної зрілості сучасної молоді сприяють частковому послабленню наявних стереотипів (О'Коннор, 2017). Зростання толерантності до африканців і американців зумовлене їхньою роллю союзників, а культурна проникність молоді, сформована глобалізацією, прискорює адаптацію до позитивних образів (Pettigrew, 2021). Альтернативні пояснення, як, наприклад, посттравматичний стрес, можуть посилювати страх перед «чужими» (росіянами), тоді як молодіжна гнучкість світогляду полегшує інтеграцію позитивних стереотипів щодо союзників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження засвідчили, що соціально-психологічна динаміка ксенофобії української молоді є багатофакторним феноменом, який формується під впливом як макросоціальних обставин (війна, кризи, міграція), так і індивідуально-психологічних чинників (тривожність, особистісна невизначеність, вплив середовища). Емпіричне вимірювання соціальної дистанції за шкалою Богардуса дало змогу встановити варіативність рівня прийняття різних етнонаціональних груп, а контент-аналіз цифрових комунікацій виявив стійку кореляцію між негативними афективними настановленнями і проявами вербальної агресії в молодіжному медіадискурсі. Проаналізовані дані свідчать про наявність як відкритої, так і латентної ксенофобії, яка проявляється в іронізованому, стереотипізованому або нейтрально-негативному оформленні повідомлень у соціальних мережах. Особливо показовими є випадки, коли ксенофобні висловлювання не ідентифікуються авторами як дискримінаційні, що свідчить про недостатній рівень критичної рефлексії, поширеність соціально прийнятних упереджень і знижену чутливість до мови ворожнечі. У цьому контексті перспективи подальших досліджень убачаємо в декількох напрямках. По-перше, доцільним є розширення вибірки з урахуванням регіональних, соціально-економічних, гендерних та етнокультурних параметрів, що дасть змогу поглибити розуміння варіативності ксенофобних проявів у різних підгрупах населення України. По-друге, перспективним є розширення спектру психометричних інструментів, зокрема використання опитувальників, що вимірюють індивідуальні рівні етноцентризму, тривожності, інтернальності/екстернальності та особистісної стабільності. Крім того, актуальним є моніторинг динаміки змін ксенофобії в часовому аспекті (через лонгітюдні або панельні дослідження), а також вивчення впливу соціальних мереж на формування міжгрупових упереджень (механізми рекомендацій, «інформаційні

бульбашки», залучення інфлюенсерів). Нарешті, важливим напрямом подальшої роботи є розроблення превентивних психоосвітніх програм, спрямованих на розвиток міжкультурної толерантності, емоційного інтелекту, медіаграмотності та критичного мислення серед молоді в умовах посттравматичного соціального контексту. Отже, отримані результати відкривають простір для міждисциплінарних досліджень та практичних інтервенцій, метою яких є подолання соціальної поляризації та зміцнення соціального капіталу українського суспільства в період кризи і трансформації.

Список використаних джерел

- Борейчук, І. О. (2017). Соціальна дистанція як складник механізму ксенофобії. *Вісник психології*, 3(1), 39–43.
- Паніна, Н. В. (2005). Шкала соціальної дистанції Богардуса: адаптація для України. *Соціологічні дослідження*, 2, 15–22.
- Паніотто, В. (2024). *Міжетнічні упередження в Україні, жовтень 2023*. Київський міжнародний інститут соціології. <https://www.kiis.com.ua>.
- Clochard, G.-J. (2022, July 12). *Contact interventions: A meta-analysis (CREST Working Paper No. 2022-14)*. Centre for Research in Economics and Statistics (CREST). UMR 9194. Available from CREST website.
- Esses, V. M., Wagner, U., Wolf, C., Preiser, M., & Wilbur, C. J. (2021). Prejudice and discrimination toward immigrants. *Annual Review of Psychology*, 72, 503–531. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-080520-102803>
- Gurin, P., Nagda, B. A., & Zúñiga, X. (2013). *Dialogue across difference: Practice, theory, and research on intergroup dialogue*. New York: Russell Sage Foundation.
- Kirkland, K., Jetten, J., Wilks, M., & Kirby, J. (2023). Promoting prosocial behavior in an unequal world. *Frontiers in Psychology*, Feb 2;13:1021093. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1021093>. PMID: 36817385; PMCID: PMC9932976.
- O'Connor, A. (2017). *An analysis of Gordon W. Allport's The nature of prejudice*. Routledge.
- Pettigrew, T. F. (2021). Advancing intergroup contact theory: Comments on the issue's articles. *Journal of Social Issues*, 77, 258–273. <https://doi.org/10.1111/josi.12423>
- Rubin, M., Owuamalam, C. K., Spears, R., & Caricati, L. (2023). Social identity explanations of system justification: Misconceptions, criticisms, and clarifications. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 268–297. <https://doi.org/10.1080/10463283.2023.2184578>
- Tropp, L. R., White F., Rucinski C. L., & Tredoux C. (2022). Intergroup Contact and Prejudice Reduction: Prospects and Challenges in Changing Youth Attitudes. *Review of General Psychology*, 26(3), 342–360. <https://doi.org/10.1177/10892680211046517>

References

- Boreichuk, I. O. (2017). Sotsialna dystantsiia yak skladnyk mekhanizmu ksenofobii [Social Distance as a Component of the Mechanism of Xenophobia] *Visnyk psykholohii*, 3(1), 39–43. (in Ukrainian)
- Clochard, G.-J. (2022, July 12). *Contact interventions: A meta-analysis (CREST Working Paper No. 2022-14)*. Centre for Research in Economics and Statistics (CREST). UMR 9194. Available from CREST website.(in English)
- Esses, V. M., Wagner, U., Wolf, C., Preiser, M., & Wilbur, C. J. (2021). Prejudice and discrimination toward immigrants. *Annual Review of Psychology*, 72, 503–531. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-080520-102803> (in English)
- Gurin, P., Nagda, B. A., & Zúñiga, X. (2013). *Dialogue across difference: Practice, theory, and research on intergroup dialogue*. New York: Russell Sage Foundation. (in English)
- Kirkland, K., Jetten, J., Wilks, M., & Kirby, J. (2023). Promoting prosocial behavior in an unequal world. *Frontiers in Psychology*. Feb 2;13:1021093. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1021093>. PMID: 36817385; PMCID: PMC9932976 (in English)
- O'Connor, A. (2017). *An analysis of Gordon W. Allport's The nature of prejudice*. Routledge. (in English)
- Panina, N. V. (2005). Shkala sotsialnoi dystantsii Bohardusa: adaptatsiia dlia Ukrainy [Bogardus Social Distance Scale: Adaptation for Ukraine]. *Sotsiologichni doslidzhennia*, 2, 15–22. (in Ukrainian)
- Paniotto, V. (2024). *Mizhetnichni uperedzhennia v Ukraini, zhovten 2023* [Interethnic Prejudice in Ukraine, October 2023], Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiologii. <https://www.kiis.com.ua>. (in Ukrainian)
- Pettigrew, T. F. Advancing intergroup contact theory: Comments on the issue's articles. *Journal of Social Issues*. 2021; 77, 258–273. <https://doi.org/10.1111/josi.12423> (in English)
- Rubin, M., Owuamalam, C. K., Spears, R., & Caricati, L. (2023). Social identity explanations of system justification: Misconceptions, criticisms, and clarifications. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 268–297. <https://doi.org/10.1080/10463283.2023.2184578> (in English)
- Tropp, L. R., White, F., Rucinski, C. L., & Tredoux, C. (2022). Intergroup Contact and Prejudice Reduction: Prospects and Challenges in Changing Youth Attitudes. *Review of General Psychology*, Vol. 26(3), 342–360. <https://doi.org/10.1177/10892680211046517> (in English)

Received: 28.06.2025

Accepted: 11.09.2025

© Бореичук І.О., 2025. Ця стаття відкритого доступу на умовах CC BY-NC 4.0